

Джерело: Письменний В.В. Податкова культура в умовах демократизації суспільства // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2005. – №10. – С. 231–239.

Віталій Письменний

Тернопільська академія народного господарства

ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Необхідною умовою здійснення демократичних перетворень в Україні є дотримання громадянами чинного законодавства, зокрема, виконання головного конституційного обов'язку, який полягає у тому, що кожний зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку й розмірах, встановлених законом [1, 22]. Особливо це важливо сьогодні, коли податкова система, в якій державний та приватний сектори економіки не здатні забезпечити достатню податкову базу, не відповідає реальним потребам суспільства, носить регресивний характер. Її основною функцією є фіскальна, яка спрямована на збільшення дохідної частини бюджетів за будь-яких обставин, компромісів та поступок. Важливим наслідком цих тенденцій є те, що більшість платників податків не відчувають довіру до системи розподілу бюджетних коштів бюрократично налаштованих чиновників. Високі ж податки впливають на економічну поведінку платників, змінюють їх етичні норми та ідеали, змушують пристосовуватись до жорстких умов фіску. Так, на думку корифеїв новітньої фінансової науки [9, 282]: „в оподаткуванні принципам суспільної етики протистоїть індивідуальний прагматизм, доцільність сусідує з егоїзмом”.

Варто зазначити, що платники податків не сприймають фундаментальні принципи оподаткування, одним з яких є парадигма: „податки – основа благополуччя держави й суспільства” [4]. Більшість із них не розуміють для чого їх примушують сплачувати податки, позбавляючи значної частини зароблених коштів. В Україні несплата податків практично не впливає на ділову репутацію. Окрім цього, суспільство, на жаль, побічно підтримує тих, хто не сплачує законно встановлені податки і збори. Саме в цьому контексті, у період побудови

демократичної держави, питання податкової культури є винятково актуальними. І хоча дослідженням проблем адміністрування податків, ухилення від їх сплати та податкової злочинності займаються чимало практиків-економістів [3; 4; 5; 7; 10] й теоретиків фінансової науки [2; 8; 9], однак окремі аспекти етичної сторони оподаткування сьогодні мало вивчені.

Основною метою статті є визначення основоположних напрямів вдосконалення податкової культури населення в умовах демократичних перетворень. На нашу думку, ця проблема є ключовою, особливо сьогодні, коли саме від якісного (а не кількісного) рівня сплати податків і зборів залежить не лише існування суспільних інститутів, але й, головним чином, рівень добробуту українського соціуму. У статті висвітлені наступні питання, які стоять досить гостро як у засобах масової інформації, так і на вустах широкого загалу населення, а саме: що є причиною низького рівня сплати податків і зборів та як це явище може вплинути на рівень суспільного добробуту; у чому полягає сутність поняття „податкова культура”, які її властиві риси та особливості; який рівень податкової культури населення України та у демократично розвинених державах; які основні шляхи підвищення податкової культури платників податків?

Серед причин низького рівня сплати податків і зборів необхідно відмітити прогалини у фіскальній політиці, яка сьогодні проводиться в нашій державі та залишається далекою від прозорості для громадян. Так, дрібне, але масове ухилення від сплати податків настільки вкорінилося в суспільстві, що перебороти його надзвичайно важко. На думку авторів [9, 316]: „укупі з тіньовою економікою та організованою злочинністю ухилення заповнює проміжок між юридичними законами й моральними підвалинами суспільства”.

Однією з причин податкової злочинності є етично-психологічний стан платників податків, що характеризується негативним відношенням до існуючої системи оподаткування. А разом із цим, правовий нігілізм породжує масове недотримання нормативних актів, які регламентують податкові відносини, завдає непоправного матеріального збитку державі, сприяє здійсненню податкових

злочинів. Такий стан справ неабиякою мірою пояснюється низьким рівнем податкової культури населення.

Наприклад, в США платники податків можуть подати позов до суду на владу штату з метою запобігання витрачання бюджетних коштів, якщо вони докажуть невідповідність таких витрат. Адже асигнування фінансових ресурсів на суспільні потреби у кінцевому підсумку забезпечуються за рахунок коштів платників податків. Сама ж можливість подання такого позову значно укріплює статус платників податків та дає можливість адекватно профінансувати соціально-економічну сферу. Необхідно відмітити, що податкова культура настільки глибоко лежить у свідомості американця, що складається враження про її генетичне закріплення [11].

Як уже зазначалося, платники податків здійснюють свою діяльність на принципі обов'язковості сплати податків. Тому ефективною діяльністю податкових органів може бути лише тоді, коли податкоплатники стануть законослухняними громадянами держави. Законослухняна більшість може з'явитися лише у результаті досягнення суспільством високого рівня податкової культури. Адже особа, котра знайома з податковим законодавством, власними правами і обов'язками, а також відповідальністю за порушення законодавчо встановлених норм оподаткування сплачує податки незалежно від обставин.

Розглядаючи податкову культуру, необхідно відмітити, що вона є складовою поняття „культура” – не менш складного і багатогранного явища суспільного життя [8, 17]. Її необхідно розглядати як сукупність цінностей, духовне та матеріальне багатство людства. Так, автори [3, 55] зазначають, що „податкова культура – це рівень розвитку суспільства, виражений в існуючих нормах системи оподаткування, глибині податкових знань населення, умовах розвитку підприємництва, а також в усвідомленні необхідності виконання податкових зобов'язань”.

Заслуговує на увагу визначення податкової культури авторів [8, 17], які визначають її як „соціально-економічні, психолого-педагогічні взаємовідносини між платником податків і податківцем на основі досконалого знання подат-

кових законів і нормативно-правових документів, культури спілкування, культурно-моральні, етичні та професійні складові гарантування безпечної податкової діяльності та своєчасного наповнення бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів”.

На думку авторів [2, 4] під податковою культурою потрібно розуміти „своєчасну сплату податків і обов’язкових платежів в державні цільові фонди в строки, встановленими законодавчими й нормативними документами”. При цьому, важливим елементом податкової культури є податкова дисципліна. Її належить характеризувати як систематичне навчання, розвиток та контроль моральних норм, фінансових навичок і можливостей платників податків розраховуватися з бюджетами.

На наш погляд, податкова культура складається із розуміння громадян усієї важливості для держави та суспільства сплачувати податки і збори (як частина політичної культури), а також знання прав й обов’язків щодо їх сплати (як частина правової культури) (див. рис. 1). Поки що податкова культура українців знаходиться на досить низькому рівні, а розрізнені спроби й зусилля у напрямі її вдосконалення, на жаль, не приносять відчутних та бажаних результатів.

Рис. 1. Складові елементи податкової культури

Необхідно зазначити, що прогрес демократії неможливий без взаємної довіри між державою та громадянами, без поглиблення діалогу між працівниками органів податкової служби і платниками податків з дотриманням вимог високого рівня податкової культури. Сьогодні платники податків практично безпорадні перед податковими органами. Адже будь-яка помилка в сплаті податків карається жорсткими фінансовими санкціями. Органи податкової служби

не зацікавлені в тому, щоб допомагати суб'єктам господарювання та громадянам виконувати норми податкового права [12]. Навпаки, виходячи з інтересів податкових органів, чим гірше платники знають податкові закони, більше допускають помилок, тим краще для них, оскільки частина недоїмки і штрафів надходить на фінансування самої податкової служби, про що зазначається в статті 6 Закону України „Про Державну податкову службу в Україні”.

Слід відмітити, що рівень демократії залежить від рівня свободи, а рівень свободи – від рівня культури. Саме тому, поняття „культура податківця” – є чинником не тільки політичним, а й економічним [7]. Адже від нього залежить покращення партнерських стосунків з платниками податків. Тому формування податкової культури населення без зростання культури і професіоналізму працівників податкових органів не можливе. Копітка робота працівників усіх підрозділів органів державної податкової служби, відкритість та доступність, прагнення до конструктивного діалогу – ось неповний перелік складових успіху у формуванні податкової культури.

Розвиток державної податкової служби, а також формування культури податківця потребує створення цілісної системи управління людськими ресурсами, яка забезпечувала б залучення, збереження та заохочення кращих працівників, що сприятиме становленню державної податкової служби як організації з високим рівнем довіри широкого кола громадськості. Тому вдосконалення управління людськими ресурсами є одним із головних напрямів Програми модернізації Державної податкової служби України, відповідно до якої підготовлено Концепцію управління персоналом Державної податкової служби України на 2002-2010 роки. Вона передбачає: планування розвитку персоналу; розробку посадових інструкцій; добір персоналу з кадрового резерву на конкурсній основі; його навчання; розробку курсів навчання; підготовку викладачів; оцінку персоналу; управління винагородами; розвиток кар'єри тощо [10, 61]. Окрім цього, стратегічним планом розвитку податкової служби України вироблено Кодекс професійної етики працівників державної податкової служби, в якому ви-

значаються підходи до організації діяльності працівників податкової служби як у взаємодії між собою, так і з платниками податків [5, 47].

Розгляд моральних принципів та норм поведінки працівників органів податкової служби сьогодні є нагальною потребою. Адже податківці є представниками суспільних інтересів, своїми діями та вчинками вони мають сприяти зміцненню позитивного іміджу й авторитету державної податкової служби, дорожити своїм ім'ям і статусом. Норми поведінки, яких дотримуються працівники податкових органів, повинні сприяти передбачуваності, неупередженості та прозорості [6]. У високорозвинутому демократичному суспільстві правомочність, правова впевненість та рівність перед законом є основоположними принципами; вони забезпечують пріоритет прав і свобод людини та громадянина (див. рис. 2).

Рис. 2. Основоположні принципи діяльності податківців

Примітка: побудовано на основі [6].

Формуванням у населення високої податкової культури й підтриманням зусиль, спрямованих на наповнення дохідної частини бюджету, займаються відповідні підрозділи Державної податкової служби України. Основними напрямками їх роботи є активне роз'яснення в засобах масової інформації порядку за-

стосування законів та інших нормативно-правових актів з питань оподаткування, проведення семінарів, консультацій, прес-конференцій, брифінгів, „гарячих ліній” тощо. Окрім цього, з метою проведення масово-роз’яснювальної роботи серед широких верств населення податковими органами щорічно залучаються волонтери.

Формувати податкову культуру населення необхідно ще з раннього віку. Так, в багатьох зарубіжних країнах (США, Великобританія, Німеччина, Франція, Швеція та ін.) здійснюється цілеспрямована виховна робота з різними категоріями громадян, орієнтована на добросовісну сплату податків. В школах й університетах проводяться спеціальні заняття, дискусії, зустрічі з представниками податкових органів. Одночасно із цим, в цілях виховання законслухняних громадян, задіяні різні інформаційні й освітні відомства, телебачення та радіомовлення, правоохоронні органи. Практика показує, що не можливо виховати добросовісного платника податків, якщо не показувати приклади чіткого і правильного застосування податкового законодавства.

Організація учбових занять в школі з виховання податкової культури – це робота на перспективу, оскільки лише законодавче поле не зможе дати потрібного результату, якщо законслухняність громадян не буде підготовлено до її сприйняття. Саме тому, Міністерству освіти і науки України спільно з Державною податковою адміністрацією України необхідно розробити та ввести в шкільний курс дисципліну – основи податкових знань, у якій досвідчені педагоги і податківці будуть викладати історію оподаткування, податкове законодавство, права і обов’язки платників податків, повноваження податкових органів тощо. Ознайомлення в ранньому віці школярів з основами оподаткування дозволить в майбутньому істотно підвищити рівень податкової культури населення. На думку окремих фахівців [3; 4; 8; 9], всі учбові програми багаторівневої системи освіти повинні містити елементи податкової культури.

Отже, для формування податкової культури платників податків, на наш погляд, необхідно провести комплекс заходів організаційно-управлінського характеру, а саме:

- 1) здійснювати роз'яснювальну роботу, а також пропагандистську діяльність серед населення щодо формування податкової культури громадян;
- 2) надавати платникам податків повну та об'єктивну інформацію стосовно останніх змін у податковому законодавстві;
- 3) використовувати засоби масової інформації для агітації обов'язку сплати податків і зборів в порядку й розмірах, встановлених законодавством;
- 4) вводити відповідні дисципліни в шкільні та вузівські програми (наприклад, основи податкових знань, фіскальна соціологія тощо);
- 5) Кабінету міністрів України спільно з Державною податковою адміністрацією України розробити Програму розвитку податкової культури, яка спрямована на підвищення престижу та сприятиме підвищенню суспільної поваги до дисциплінованих платників податків;
- 6) вивчати громадську думку стосовно системи оподаткування та податкового законодавства, а також вносити відповідні зміни у законодавче поле діяльності податкових органів;
- 7) проводити боротьбу із корупцією в органах податкової служби, залучаючи працівників Прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, інших правоохоронних та контролюючих органів;
- 8) підвищувати професіоналізм і компетенцію співробітників органів державної податкової служби шляхом їх навчання та проходження стажування за кордоном;
- 9) запровадити обслуговування платників податків із використанням Інтернет-ресурсів (наприкладі податкової роботи органів США, Великобританії);
- 10) використовувати міжнародний досвід й тенденції розвитку податкових органів у зарубіжних країнах.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що вдосконалення та розвиток податкової культури серед населення сприятиме стабільному збільшенню надходжень податків і зборів до бюджетів, зростанню рівня добровільної сплати податків, активізації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, збільшенню прозорості й доброчесності податкової служби, покращенню якості обслугову-

вання платників податків, зростанню довіри до органів державної податкової служби з боку суспільства.

При взаємному бажанні й зацікавленості платників податків та податкових органів план дій (щодо цілеспрямованого формування у громадян податкової культури) з урахуванням специфіки соціально-економічних відносин цілком можливо втілити в життя. Реалізація визначених цілей має ґрунтуватися на таких базових принципах: верховенстві Конституції й законів України, пріоритеті прав людини, патріотизмі, професіоналізмі, компетентності, оптимальному поєднанні повноважень та відповідальності. Сприятливі умови для розвитку підприємництва, державна політика, спрямована на підвищення престижу платників податків, формування його високої суспільної поваги є основними прерогативами побудови матеріально та духовно багатой України.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Феміна, 1996.
2. Выходец А.М., Кизилова Э.А. Культура и этика взаимоотношений налоговых инспекторов с налогоплательщиками. – Киев, 1999.
3. Воїнова Т., Павленко О. Деякі питання формування податкової культури в сучасних умовах // Вісник податкової служби України. – 2000. – № 37.
4. Колотий И.А. Налогоплательщика нужно уважать // Российский налоговый курьер. – 2001. – №5.
5. Мазурчук Г. Оптимізація як основоположний принцип управління. Норма керованості // Вісник податкової служби України. – 2003. – № 38.
6. Норми поведінки в системі податкової служби України. – Київ, 2003.
7. Приймак І. Культура податківця – чинник економічний // Газета „Все про податки”. – 02.07-25.06.04 р. – № 25.
8. Суббот А., Зикун Н., Жаров А. Формування податкової культури як завдання процесу модернізації ДПС України // Науковий вісник. – 2003. – №4.

9. Суторміна В.М. та ін. Держава – податки – бізнес: (зі світового досвіду фіскального регулювання економіки): Монографія. – К.: Либідь, 1992.

10. Фурман А. Від управління кадрами – до управління людськими ресурсами // Вісник податкової служби України. – 2003. – № 1.

11. <http://www.day.kiev.ua/>.

12. <http://www.sta.gov.ua/>.